

UDC 811.512.165:242–245

**RELIGIOUS VOCABULARY OF THE GAGAUZ LANGUAGE
BASED ON THE MATERIAL OF M. CHAKIR'S PRAYER BOOK
“KISA DUA KİTABI”**

I. Yuzvyak

Assistant, Department of Oriental Studies,
Lviv Ivan Franko National University
iryna_yuzvyak@yahoo.com

The study and research of the religious and sacral texts of non-Muslim Turkic peoples of Ukraine still belong to topical linguistic issues of Turkology since, in comparison with other Slavic or Romance-Germanic languages, the religious vocabulary of the Turkic languages is not sufficiently studied.

The Gagauz people are Balkan Turkic Orthodox Christians, who begin to appear in historical literature after the middle of the XVIII century, being a part of the Ottoman Empire in the Eastern Balkans. The role of the ethnic separation of Turks from the Northeast Balkans and from the Turkish population of the Balkans during the Ottoman Empire was played by the fact that the Gagauz belonged to Orthodox Christians. Christianity, along with other factors, contributed to the preservation and strengthening of the ethnic independence of the Gagauz, the formation of their original culture, and ethnic identity.

In particular, the religious terminology of the Gagauz language, although partly researched, still remains interesting and relevant. Thus, for scholars the question of the origin of Arabian-Persian borrowings in the religious system of the Gagauz language, the ways of borrowing these religious terms, and their understanding from the point of view of the religious identity of the Gagauz peoples remains unexplored.

In this article we have analyzed and studied the religious vocabulary of the Gagauz language on the material of one of the prayer books.

The article deals with religious terminology and gives a thematic classification of the religious terms of the Gagauz language on the material of the prayer book “Kisa dua kitabi”. Bearing in mind the synonymous pairs that we have recorded in certain thematic groups, one can conclude that the composition and structural-semantic features of the religious terminology of the Gagauz language reflect the spiritual culture of the Gagauz people, the linguistic personality and the ways of forming the religious vocabulary.

Also, the article highlights the contribution of the educator M. Chakir to the development and translation of Christian literature into Gagauz language.

Key words: Gagauz language, prayer book, classification, religious lexic, religious text

І. П. Юзвяк

**РЕЛІГІЙНА ЛЕКСИКА ГАГАУЗЬКОЇ МОВИ
НА МАТЕРІАЛІ МОЛИТОВНИКА М. ЧАКИРА
“KISA DUA KITABI”**

Проблема дослідження релігійної лексики гагаузької мови неодноразово порушувалася у працях гагаузьких та українських дослідників. Так, протоієрей М. Чакир зробив один з найбільших внесків у сам процес становлення гагаузької термінології та її подальшого дослідження, тюрколог Л. А. Покровська розглядала мусульманські елементи та шляхи їхнього проникнення в лексичну систему християнської релігійної термінології гагаузької мови, Ніколаос Лука вивчав питання походження релігійної та календарної термінології діалектів Бессарабії, С. Сорочану дослідила календарну термінологію та символіку гагаузької культури. Український тюрколог І. Дрига також присвятила багато наукових розвідок проблемам дослідження релігійної термінології тюркських народів України. Отож, як бачимо, є вже чимало напрацювань у цій сфері.

Мета цієї розвідки – дослідити та проаналізувати релігійну лексику гагаузької мови на основі короткого молитовника М. Чакира “Kısa Dua Kitabı” (Gagauzca) [Saloniki 2011].

Вважаємо за доцільне, перш за все, подати дефініції релігійної термінології.

Дослідниця Н. Пуряєва визначає релігійну термінологію як домінуючу систему реалій (понять) у культовій діяльності [Пуряєва 1998, 227].

До релігійної лексики науковець С. В. Булавина відносить одиниці, що називають основні християнські поняття, більша частина яких представлена в Біблії – основному джерелі християнського вірочення. Релігійна лексика не співвідноситься з матеріальною стороною життя церкви, у цьому й полягає її головна відмінність від церковної лексики [Булавина 2010, 9]. Лексичні релігійні одиниці С. В. Булавина ділить на чотири підгрупи.

1. Назви верховної Істоти та божественних істот: Бог, Господь, Христос Владика, Спас, Діва Марія, ангел, агнець та інші.

2. Назви істот, які втілюють зло: антихрист, чорт, диявол, біс, сатана.

3. Найменування реалій загробного життя: пекло, рай, геєна, ворота.

4. Назви понять, які позначають релігійні уявлення про людину: душа, гріх, віра, гріхопадіння, богохульство, воскреснути, вірити і т. д. Тобто науковець наполягає на тому, що релігійна термінологія не включає в себе церковну, а існує поза нею.

Проте дослідниця А. М. Четиріна має іншу думку: все, що пов'язане з церквою, входить в поняття релігії. “Церковна лексика – це частина релігійної лексики як більш широкої семантичної сполуки” [Четиріна 2010, 107]. Тобто, на думку науковця, лексика церкви та релігії не можуть існувати одна поза іншою, а разом позначають релігійну термінологію. Релігійну лексику дослідниця розглядає з антропоцентричної точки зору. Вона розробляє класифікацію, що ґрунтується на взаємовідносинах Бога та людини, яка вірить у те, що Бог є, і людини, яка вірить, що Бога не існує.

Мовознавець П. А. Якимов вважає, що помилково відносити до релігійної лексики лише основні християнські поняття, оскільки християнство – це одна зі світових релігій (поруч із мусульманством та буддизмом). Тому християнська релігійна термінологія є лише частиною всієї релігійної термінології [Якимов 2013, 66]. Важко не погодитися з думкою науковця, оскільки справді релігія, і зокрема її релігійна лексика, – це більш широке поняття, ніж одна релігія.

Цю думку підтверджує лінгвіст К. А. Тимофєєв. Відповідно до його класифікації можна виділити три групи релігійної лексики: загальнорелігійна лексика (слова, які позначають поняття, що притаманні всім монотеїстичним релігіям: Бог, душа, праведність, молитва і т. д.); друга група – це загальнохристиянська лексика (слова, які позначають поняття, що властиві християнським конфесіям: Свята Трійця, Святий Дух, Спаситель, апостол, Євангеліє, Церква, сповідь, причастя і т. д.); і третя група – це приватнохристиянська лексика (слова, які позначають поняття, що властиві певним християнським конфесіям: священник, пастор,

ксьондз, кюре, кардинал, меса, літія, літанія і т. д.) [Тимофеев 2001, 5]. Вважаємо, що така класифікація повно та об'єктивно відображує поняття релігійної лексики в цілому.

Особистість Михаїла Чакира, як і раніше, так і зараз продовжує притягувати увагу як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників своєю просвітительською діяльністю. М. М. Чакир вірив в силу духу гагаузького народу, який протягом декількох століть (XV–XIX) зумів зберегти свою самобутність, релігію, мову та культуру. Відомими стали його слова: “Var umut, ki gagauzların kulturasi gidecek isi” (“Є надія, що культура гагаузів буде розвиватися і надалі”).

У 1906 році М. Чакир очолює перекладацьку комісію в м. Кишиневі та перекладає на гагаузьку мову Євангеліє, Псалтир, Часослов, Акафіст, Історію святих, Короткий молитовник та інші церковні книги. Архієпископ Володимирський та митрополит Макарій, з якими М. Чакир зустрічався в 1907 році, високо оцінили християнську літературу гагаузькою мовою. У книзі “Історія гагаузів Бессарабії” М. Чакир описує приїзд у Бессарабію митрополита Макарія в 1907 році. “Митрополит Макарій вважає, що книга молитов та Євангеліє перекладені дуже добре та правильно, зрозуміло перекладені на гагаузьку мову, чисто тюркську мову. Митрополит дуже здивувався, що переклад “Символу віри” виконаний набагато краще, ніж він був здійснений до того Казанською Академією” [Булгар, 104–105].

Релігійна лексика молитовника “Kısa Dua Kitabı” і є об'єктом нашого дослідження.

У 1908 році М. Чакир переклав молитовник “Kısa Dua Kitabı” на гагаузьку мову, проте російським алфавітом. Це видання побачило світ у 1908 році у видавництві Єпархії у м. Кишиневі. Друге видання цієї книги під назвою “Dua Chitabâ, gagauzlar için” з певними доповненнями гагаузькою та румунською мовами М. Чакир здійснив у 1935 році. Тут він використав латинізований алфавіт, створений на основі румунського. Проте в цих двох виданнях виявилися істотні недоліки використання російського та латинського алфавітів. Наприклад, в першому виданні книги (1908 р.) замість голосних ä, ö, ü використано літери я, ё, ю, які неправильно відображають голосні переднього ряду гагаузької мови, наприклад ёлла – відправляти, юст – верхній і т. д.

Як зазначає дослідниця Н. Озакдаг, існують істотні недоліки латинського алфавіту у виданні 1935-го року. Наприклад, тут голосний звук ö позначено як io, голосний ä позначено ea. Слово *iolimsiuz – ölümsüz, ghioclerdea* – пор. *göklerdä* та ін. Таке написання доволі ускладнювало читання гагаузького тексту, особливо для тих, хто не знав гагаузької мови. В цих виданнях в написанні гагаузьких слів немає чітких правил орфографії” [Озакдаг, 33].

Третє видання “*Kısa Dua Kitabı*” гагаузькою мовою на основі латинської графіки, яка була прийнята у 1993 році, було здійснене у 2001 році у Салоніках.

Проте ці три видання дають змогу лінгвістам прослідкувати як розвивалася графіка та орфографія гагаузької мови з 1908 року до прийняття нових правил.

У нашому дослідженні вважаємо за необхідне подати релігійні терміни, які містяться в молитовнику “*Kısa Dua Kitabı*”, в алфавітному порядку їхнього вживання в тексті, навести приклади та переклад, а згодом розглянути їх в системі тематичної класифікації. Ілюстрацію прикладами будемо подавати до всіх релігійних термінів молитовника, проте, якщо у прикладі зазначені всі релігійні лексеми, які подані вище в алфавітному порядку, вважаємо за доцільне навести їх одним прикладом.

Allahın Oolu – Син, Божий Син.

Ayoz Duh – Святий Дух.

Boba – Отець.

Bobanın hem Oolun hem Ayoz Duhun adına. Amin // В ім’я Отця, і сина, і Святого Духа. Амінь.

Günahker – грішник.

İisus Hristos – Ісус Христос.

Saabi – Господь.

Ey, *Saabi, İisus Hristos, Allahın Oolu, hayırla beni, günahkeri* // Господи, Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй мене грішника.

Gök Padişahlı – Цар Небесний.

Hakikatın Duhu – Дух Істини.

İilindirici – Утішник.

İyilikli – Благий.

Ömür Verici – Той, який дає життя, Життєдайний.

Can – душа.

Ey Gök Padişahı, İlindirici, Hakikatın Duhu, Ani hererdäysin, Ani herşeyi taman edersin, iiliklerin Haznesi hem Ömür Vericisi, gel hem erleş bizim içimizdä hem hertürlü mindarlıklardan bizi pakla, hem Ey, İyilikli, kurtar bizim cannarımızı // Царю Небесний, Утішителью, Душе Истини, що всюди еси і все наповняєш, Скарбе Добра і Життедайний, прийди і вселися в нас, і очисти нас від усякої скверни, і, спаси Благий, душі наші.

Ayoz Allah – Святий Бог.

Ayoz Kuvetli – Святий Всесильний.

Ayoz Ölümsüz – Святий Безсмертний.

Ayoz Allah, Ayoz Kuvetli, Ayoz Ölümsüz hayırla bizi (3 kerä) // Святий Боже, Святий Всесильний, Святий Безсмертний, помилуй нас (3 рази).

Cümledäniilikli Saabi – Господь Вседобра.

Saltanat – Царство Небесне.

Yaradıcı – Творець.

Ey Cümledäniilikli Saabi, yukardan yolla bizä Senin Ayoz Duhunun bereketini, Ani verer hem kuvetlendirer bizim cannarımızın kuvvetlerini, ki göz dikeräk üredermeyä bizä taalimedilenä, biz büüyelim Sana, bizim Yaradıcımıza, saltanat için, bizim sa duuduramızın için, kliseyâ hem vatana kâr için // О Господи Вседобра, пошли нам благодать Святого Духа, зміцни наші душі, щоб ми здіймали очі до неба, навчи нас виконувати Твої накази, ми будемо чаруватися в Тобі, нашому Творцеві, для Царства Твого.

Allahıduuduraan – Богородиця.

Angel – ангел.

Kuvetli – Всемогутній.

Uykudan kalktıktan sora, Sana sınırsız Ey İyilikli hem Angellerin türküsünü baarerız Sana, Ey Kuvetli Ayoz, Ayoz Ayozsun, Ey Allah, Allahıduudurunnan hayırla bizi // Вставши після сну, припадаємо до Тебе, Благий, і Ангельську пісню співаємо Тобі, Всемогутній: Свят, Свят, Свят еси, Боже, молитвами Богородиці помилуй нас.

Allah – Бог.

Ayoz Üçlü – Свята Трійця.

Hristos – Христос.

Padişah – Небесний Цар.

Ey Ayoz Üçlü, uykudan kalktıktan sonra, sana Şükür ederim ki, Sana üfkelenmedin bana, haylazla hem günahkerä... Gelin başuralım

bizim Padişahımıza, Allaha. Gelin, başuralım hem sınıalım Hristosa, bizim Padişahımıza, Allaha // Вставши від сну, подяку приношу Тобі, Пресвята Трійце, Боже наш, що Ти не прогнівався на мене лїнивого та грїшного. Прийдіть та зверніться до нашого Небесного Царя, Бога. Прийдіть, зверніться та знайдіть прихисток в Христї, нашому Небесному Царї та Богові.

Afolmak – прощати.

Allah Boba – Бог-Батько.

Ani Boba – єдиний Бог. Отець.

Ani Saltanat – єдине Царство.

Apostullu Klise – апостольська церква.

Bilgiç – пророк.

Biricikduudu – Єдинонароджений.

Cümleninzaıçısı – Вседержитель.

Dirilmek – воскреснути.

Doorusaltanatlı – православ'я.

Günah – грїх.

İnan – віра.

Prorok – пророк.

Stavroz – хрест.

Stavroza gerilmek – бути розп'ятим на хрестї.

Vaatiz – хрещення.

Yaradıcı – Творець.

Doorusaltanatlı inanın Simvolu. Inanerım bir Allaha, Bobaya, Cümleninzaıçısına gökü hem eri, görünänneri hem görünmeyänneri Yaradacıya. Hem de bir Saabiya İisus Hristosa, Allahin Ooluna Biri-cikduuduuna, Ani Bobadan duudu cümlelerin dayamalarından ileri. Hem Ani Bizim için Stavroza gerildi Pontu Pilatın vakıdında, hem zeet çekti, ben gömüldü. Hem Ani dirildi üçüncü gündä kitapların yazılarına görä. Hem Ani göklerä çıktı, hem Ani Bobanın saa tarafında oturur. Hem Ani Saltanatlan genä gelecek daava kesmayä dirilerä hem ölülerä, hem ki Onun Padişahlının bitkisi olmayacak. Hem Ayoz Duha, Saabiya, Ömürvericiya, Ani Bobadan çiker, Ani Bobaylan hem Oollan barabar temallah kabul eder hem de barabar saltanatlaner Ani söläardı proroklarlan (bilgiçlärlän). Bir Ayoz, Demekli hem Apostollu Kliseya. Açıkinanederim bir vaatizlii günahların afolması için // **Символ віри православ'я**. Вірую в єдиного Бога-Отця, Вседержителя, Творця неба і землі, всього видимого і невидимого. І в

єдиного Господа Ісуса Христа, Сина Божого, Єдинородного, що від Отця народився перше всіх віків. Він для нас, людей, і ради нашого спасіння зійшов з небес і воплотився від Духа Святого і Марії Діви і став чоловіком. І розп'ятий був за нас при Понтії Пілаті, і страждав, і був похований. І воскрес на третій день, як було написано. І вознісся на небеса і сидить праворуч Отця. І знову прийде зі славою судити живих і мертвих, і Царству Його не буде кінця. І в Духа Святого, Господа Животворчого, що від Отця походить, що Йому з Отцем і Сином однакове поклоніння і однакова слава, що говорив через пророків. В єдину, святу, соборну і апостольську церкву. Визнаю одне Хрещення на відпущення гріхів.

Çokdayanan – Довготерпеливий.

Çokhayırlı – Многомилостивий.

Çokrahâlî – Наймилосердніший.

Hristos Allah – Христос Бог. Her vakıtta hem her saatta, gökta hem erdâ temellah kabul edân hem saltanatlanan, Hristos Allah, çokdayanan, çokhayırlı, çokrahâlî, Anî dooruları seversin hem günahkerleri acıyersin, Anî cümlemizi çaarersin kurtuluşa, olacek iiliklâr için, angılarını adadın // Ти, що повсякчас і кожну годину на небі і на землі приймаєш поклоніння та славлення, Христе Боже, Довготерпеливий, і Многомилостивий, і Наймилосердніший, що праведних любиш та грішників милуєш та кличеш до спасіння, обіцяючи майбутні блага.

Allahıduuduran – Богородиця.

Cümledänayoz – Пресвята.

Fenalık – гріх.

Dua Cümledänayoz Allahıduudurana / Ya, Allahıduuduran, Sana İmdatçımız olan Seraskerâ, biz, Senin çırakların, üstelediin için, getiririz şükürlü çalgıları, ki kurtuldu fenalıklardan... // О Богородице, Заступнице, ми твої слуги, приносимо тобі подяку, що врятувала нас від гріхів.

Allahıduuduran Kız – Богородиця Діва.

Bereketli Mariya – Пречиста Марія.

Kurtarıcı – Спаситель.

Ya, Allahıduuduran Kız, sevin, Bereketli Mariya, Saabi Senin-nâdir, Sän iisözlüysun karıların arasında hem iisözlüydür Senin karnının meyvası, zerâ bizim cannarımızın Kurtarcasını duudurdun //

Богородице Діво, радуйся, Пречиста Маріє, Господь з Тобою. Благословенна Ти в жонах, і благословен плід утроби Твоєї, бо ти породила Спаса душ наших.

Allahın Angeli – Божий Ангел.

Ayoz Koruyucu – Святий Хоронитель.

Еу, Allahın Angeli, benim Ayoz Koruyucum, Ani beni korumaa verildin Allahtan gök üstündän, mukayetliktän yalvarerim Sana: Sän beni büün aydınnıklandır hem herbir fenalıktan koru, ii işä üüret hem kurtulmak yoluna doorut. Amin // Ангеле Божий, Хранителю мій, Богом даний мені з небес, щоб мене захищати. Щиро благаю Тебе: просвіти мене сьогодні, вбережи від усякого зла, заохочуй до добрих учинків і веди спасенною дорогою. Амінь.

Stavroz – хрест.

Еу, Saabi kurtar Senin insannarını, hem iisözlä Senin varlıını, ensemäk baaşlayarak duşmannarın üstünä, hem Senin Starvrozunnan Senin memleketini koruyarak // Господи, спаси людей Твоїх і благослови насліддя Твоє, перемогу православним християнам над супротивниками подай і хрестом Твоїм охороняй нас – оселю Твою.

Raametli – померлий.

Еу, Saabi, an raametlilerin, Senin ıraklarının, benim duudurannarının (onnarın adları) cannarını hem hepsini güüdedän hısımnarını // Упокой, Господи, душі рабів Твоїх (імена) і прости їм всі їхні гріхи.

Allahı Sözü – Боже Слово, Бога Слово.

Allahımızın Anası – Мати нашого Бога.

Ani Daymamutlusun – Прісноблаженна.

Cümledänlekesiz – Пренепорочна.

Heruvim – херувим.

Serafim – серафим.

Hakikat uyar, ne mutlu söylemää Sana Allahıduudurana, Ani Daymamutluysun, hem Cümledänlekesizsin, hem bizim Allahımızın Anasıysın. Ani Heruvimnerdän zeedesinnän paksın, Hem de Serafimnerdän, benzetmezsiniz, taa zeedä saltanatlıysın, Ani bozulmazlıksız Allahı Sözü duudurdun, Seni Aslı Allahıduuduranı büükleeriz // Достойно є, і це є істина, славити Тебе, Богородицю, Прісноблаженну і Пренепорочну і Матір Бога нашого. Чеснішу від херувимів і

незрівнянно славнішу від серафимів, що без істління Бога Слово породила, сушу Богородицю, Тебе величаємо.

Ayoz Taynalarının komka alması – Тайна Святого причастя.

Daymalı ömür – вічне життя.

Diri Allahın Oolu – Син Бога живого.

Gerçek Kan – Чесна Кров.

Hakikat Hristos – Істинний Христос.

Komka – причастя.

Cümledānepak Gүүdä – Пречисте Тіло.

Dua komka almaktan ileri. Ey, Saabi, inanerim hem acıkinanederim, ki Sänsin Hakikat Hristos, diri Allahın Oolu, Ani dünneyä geldin kurtarmaa günahkerleri, onnardan sa ikincisi bänim. Hem taa inanerim, ki buydur Senin kendi cümledānepak Gүүdän, hem buydur Senin kendi gerçek Kanın. Bunun için Sana dua ederim: hayırla beni, hem afet bana benim isteyän hem istemeyän yanılmaklarımı, ani sözlän, ani işlän, ani bilmäklän hem bilmemäklän; hem yakışıkl beni maanasız komka alayım Senin cümledānepak Taynalarından, günahların affetmesi için hem daymalı ömür için. Amin // Молитва перед причастям. Вірую, Господи, і визнаю, що Ти є воістину Христос, Син Бога Живого, що прийшов на світ грішників спасти, між якими я перший. Ще вірую, що це саме є Пречисте Тіло Твоє і це сама Чесна Кров Твоя. Молюся, отже, Тобі: помилуй мене і прости мені провини мої: вільні й невольні, чи то в слові, чи ділі, свідомі й несвідомі; і сподоби мене неосудно причаститися Пречистих Твоїх Таїн на відпущення гріхів і на життя вічне. Амінь.

Зазначена релігійна лексика підлягає класифікації за кількома критеріями, чільним з яких є тематичний.

Тематична класифікація

1. Релігійні лексеми на позначення поняття “Бог”. У цю тематичну групу вносимо також терміни, що позначають три сутності Бога: Бог-Отець, Бог-Син і Бог-Дух Святий.

Ayoz Duh – Святий Дух, Voba – Отець, Allahın Oolu – Божий Син, İsus Hristos – Ісус Христос, Saabi – Господь, Gök Padişahlı – Цар Небесний, İilindirici – Утішитель, Hakikatın Duhu – Дух Істини, Ömür Verici – Той, який дає Життя, Життедайний, İyilikli – Благий, Ayoz Allah – Святий Бог, Ayoz Kuvetli – Святий Всесильний, Ayoz Ölümsüz – Святий Безсмертний, Cümledāniilikli Saabi – Господь Вседобра, Yaradıcı – Творець, Kuvetli – Всемо-

гутній, Allah – Бог, Ayoz Üçlü – Свята Трійця, Padişah – Небесний Цар, Hristos – Христос, Allah Voba – Бог-Батько, Ani Voba – єдиний Бог-Отець, Biricikduudu – Єдинонароджений, Cümlelinzarçısı – Вседержитель, Çokdayanan – Довготерпеливий, Çokhayırlı – Многомилолюбивий, Çokrahalı – Наймилосердніший, Hristos Allah – Христос Бог, Diri Allahın Oolu – Син Бога живого, Gerçek Kan – Чесна Кров, Nakikat Hristos – Істинний Христос, Kurtarıcı – Спаситель.

2. Релігійні лексеми на позначення поняття “Богородиця”.

Allahıduuduraan – Богородиця, Cümledānayoz – Пресвята, Allahıduuduran Kız – Богородиця Діва, Bereketli Mariya – Пречиста Марія, Allahımızın Anası – Мати нашого Бога, Ani Daymamutlusun – Прісноблагенна, Cümledānlekesiz – Пренепорочна.

3. Релігійні лексеми на позначення поняття “Ангел, янгол”.

Angel – ангел, Allahın Angeli – Божий ангел, Ayoz Korumucu – Святий Хоронитель, serafim – серафим (у християнській традиції найвищий ангельський чин, найбільш наближений до Бога), hergüvüm – херувим. Наступний після серафимів чин небесних створінь.

4. Оцінка поведінки людини з точки зору релігії.

Günahker – грішник, fenalık – гріх, günah – гріх, inan – віра.

5. Лексика на позначення власної віри / конфесії, предметів та її релігійних діячів.

Saltanat – Царство Небесне, komka – причастя, daymalı ömür – вічне життя, prorok – пророк, stavroz – хрест, Stavroza gerilmek – бути розіп’ятим на хресті, vaatiz – хрещення, Apostollu Klise – апостольська церква, bilgiç – пророк.

Отже, у XIX столітті в гагаузів з’являються релігійні та світські книги, які були написані тюркською мовою, проте грецьким алфавітом. Релігійну літературу на караманлі видавали представництва православних та протестантських церков. Як на Балканах, так і в Бессарабії проникнення караманлійської літератури в культуру гагаузів у першу чергу відбувалося через посередництво православної церкви. Якщо друковані твори на караманлі не були вельми поширені серед гагаузів, то читання в церкві молитов, проповідей, символу віри та інших православних текстів долучало до караманлійської літератури маси. Тобто саме

православна церква виступили тим мостом, через який гагаузи пізнали караманлійську релігійну літературу. А протоієрей М. Чакир розвинув цю традицію, переклавши всі релігійні тексти на гагаузьку мову. Розглянувши релігійну лексику молитовника М. Чакира “Kısa Dua Kitabı”, ми дійшли висновку, що при підготовці до видання М. Чакир пристосував релігійні терміни та текст молитовника якнайближче до народної, зрозумілої мови для гагаузів. Також можемо помітити, що релігійна лексика, яка вживається в цьому молитовнику, відображає світосприйняття гагаузів: ця лексика містить як православні, так і мусульманські лексеми, проте останні пристосовані та відображають реалії православної віри гагаузів.

Перспектива дослідження: подальше вивчення релігійної лексики немусульманських тюркомовних народів України, зокрема гагаузів. Вивчення цієї малодослідженої тематики дасть змогу пролити світло на історію, культуру та релігійну ідентичність гагаузького народу. Перспективним є також дослідження сакральних, канонічних та сучасних релігійних текстів гагаузькою мовою.

ЛІТЕРАТУРА

Булавина С. В. Русские устойчивые словосочетания, содержащие церковно-религиозную лексику: автореф. дис. д-ра филол. наук. Москва, 2010.

Булгар С. Письменная литература и развитие национального самосознания гагаузов Юго-Восточной Европы в конце XIX – нач. XX вв. Режим доступу: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p.99-111%20Pis%27mennaya%20literatura%20%20razvitiye%20natsional%27nogo%20samoznaniya%20gagauzov%20Yugo-Vostochnoy%20Yevropy%20v%20kontse%20XIX%20%E2%80%93%20nach.%20XX%20vv..pdf

*Озакдаг Н. Графические и орфографические изменения в гагаузском языке (на основе книги М. Чакира “Kısa dua kitabı”) // **Российская тюркология**, № 2 (7), 2012.*

*Пуряева Н. **Українська церковно-обрядова термінологія: декларуючи проблему** // Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій. Львів, 1998.*

Тимофеев К. А. **Религиозная лексика русского языка как выражение христианского мировоззрения: учебное пособие.** Новосибирск, 2001.

Четырина А. М. **К вопросу о разграничении церковной и религиозной лексики в толковых словарях русского языка** // Актуальные вопросы изучения духовной культуры. Ярославль, 2010.

Якимов П. А. **Религиозная лексика – церковная лексика – библейская лексика: к вопросу о соотношении понятий** // Вестник Оренбургского государственного университета. № 9 (158). 2013.

Kısa dua kitabı Gagauzca. Salonikidä, 2001-ci yılda.

REFERENCES

Bulavina S. V. (2010), *Russkye ustojchyvye slovosochetanyia, so-derzhaschye tserkovno-relyhyoznuiu leksyku*: avtoref. dys. d-ra fylol. nauk. [Russian stable phrases containing the church-religious vocabulary]. Moscow.

Bulhar S. *Pys'mennaia lyteratura y razvytye natsyonal'noho samosoznanyia gagauzov Yuho-Vostochnoj Evropy v kontse XIX – nach. XX vv.* [Written literature and the development of national self-awareness of the Gagauz of South-Eastern Europe between the end of 19th and the beginning of 20th century]. Rezhym dostupu: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p.99-111%20Pis%27mennaia%20literatura%20i%20razvitiie%20natsional%27nogo%20samoznaniia%20gagauzov%20YugoVostochnoy%20Yevropy%20v%20kontse%20KhIKh%20%E2%80%93%20nach.%20KhKh%20vv.pdf

Ozakh N. (2012), Grafycheskye i orfohraycheskye izmeneniya v gagauzskom yazyke (na osnove knigi M. Chakyr "Kısa dua kitabı", *Rossyiskaia tiurkologia*, № 2 (7), s. 33.

Purtaieva N. (1998), *Ukrains'ka tserkovno-obriadova terminolohiia: deklaruiuchy problemu* [Ukrainian Church-Ceremonial terminology: declaring the problem], Suchasna ukrains'ka bohoslavs'ka terminolohiia: vid istorychnykh tradytsij do novykh kontseptsij. L'viv.

Tymofeev K. A. (2001), *Relyhyoznaia leksyka russkoho iazyka kak vyrazhenye khrystyanskoho myrovozzreniia* [The religious vocabulary of the Russian language as an expression of the Christian worldview: a manual] uchebnoe posobie. Novosybyrsk.

Chetyryna A. M. (2010), *K voprosu o razghranychenyy tserkovnoj y relyhyoznoj leksyky v tolvovykh slovoriakh russkoho iazyka* [On the question of the delimitation of church and religious vocabulary in intelligent dictionaries of the Russian language], *Aktual'nye voprosy yzucheniya dukhovnoj kul'tury*. Yaroslavl'.

Yakymov P. A. (2013), *Relyhyoznaia leksyka – tserkovnaia leksyka – byblejskaia leksyka: k voprosu o sootnoshenyy poniatyj* [Religious vocabulary-Church vocabulary-biblical vocabulary: to the question of the correlation of concepts], *Vestnyk Orenburskoho hosudarstvennogo unyversyteta* N 9 (158).

Kisa dua kitabi Gagauztsa. Salonikidä, 2001-tsi yilda.

І. П. Юзвяк

РЕЛІГІЙНА ЛЕКСИКА ГАГАУЗЬКОЇ МОВИ НА МАТЕРІАЛІ МОЛИТОВНИКА М. ЧАКИРА “KISA DUA KİTABI”

Дослідження та вивчення релігійних і сакральних текстів немусульманських тюркомовних народів України і надалі залишається актуальною лінгвістичною проблематикою тюркології, оскільки порівняно з іншими слов'янськими чи романо-германськими мовами релігійна лексика тюркських мов не є достатньо вивченою.

Гагаузи – балканські тюркомовні православні християни, які починають фігурувати в історичній літературі після середини XVIII століття, перебуваючи в складі Османської імперії на Східних Балканах. Роль етнічного розмежування тюрків північно-східної частини Балкан від турецького населення Балкан у часи Османської імперії відіграло те, що гагаузи належали до православних християн. Саме християнство, поряд з іншими факторами, сприяло збереженню та зміцненню етнічної самостійності гагаузів, формуванню їхньої самобутньої культури, етнічної самосвідомості.

Зокрема, релігійна термінологія гагаузької мови хоч і частково досліджена, проте і надалі залишається цікавою та актуальною. Так, для науковців залишаються до кінця не вивченими питання походження арабсько-перських запозичень у релігійній системі гагаузької мови, шляхів запозичення цих релігійних термінів, їхнього осмислення з погляду релігійної ідентичності гагаузів.

У цій статті ми провели аналіз та дослідження релігійної лексики гагаузької мови на матеріалі одного з молитовників.

У статті розглянуто релігійну термінологію та наведено тематичну класифікацію релігійних термінів гагаузької мови на матеріалі моли-

товника М. Чакира “Kısa dua kitabı”. Із синонімічних пар, які ми зафіксували в певних тематичних групах, впливає те, що склад і структурно-семантичні особливості релігійної термінології гагаузької мови віддзеркалюють духовну культуру гагаузького народу, мовну особистість та шляхи формування релігійної лексики.

Також у статті зазначено внесок просвітителя М. Чакира у розвиток та переклад християнської літератури гагаузькою мовою.

Ключові слова: гагаузька мова, молитовник, класифікація, релігійна лексика, релігійний текст

И. П. Юзвяк

РЕЛИГИОЗНАЯ ЛЕКСИКА ГАГАУЗСКОГО ЯЗЫКА НА МАТЕРИАЛЕ МОЛИТВЕННИКА М. ЧАКЫРА “KISA DUA KİTABI”

Исследование и изучение религиозных и сакральных текстов немусульманских тюркоязычных народов Украины остается актуальной лингвистической проблематикой тюркологии, поскольку по сравнению с другими славянскими или романо-германскими языками религиозная лексика тюркских языков не является достаточно изученной.

Гагаузы – балканские тюркоязычные православные христиане, которые начинают фигурировать в исторической литературе после середины XVIII века, находясь в составе Османской империи на Восточных Балканах. Роль этнического размежевания тюрков северо-восточной части Балкан от турецкого населения Балкан во времена Османской империи сыграло то, что гагаузы принадлежали к православным христианам. Именно христианство, наряду с другими факторами, способствовало сохранению и укреплению этнической самостоятельности гагаузов, формированию их самобытной культуры, этнического самознания.

В частности, религиозная терминология гагаузского языка хотя и частично исследована, однако продолжает оставаться интересной и актуальной. Так, для ученых остаются до конца не изученными вопросы происхождения арабско-персидских заимствований в религиозной системе гагаузского языка, путей заимствования этих религиозных терминов, их осмысления с точки зрения религиозной идентичности гагаузов.

В этой статье мы провели анализ и исследование религиозной лексики гагаузского языка на материале одного из молитвенников.

В статье рассматривается религиозная терминология и приведена тематическая классификация религиозных терминов гагаузского языка на материале молитвенника “Kısa dua kitabı”. Из синонимических пар,

которые мы зафиксировали в определенных тематических группах, следует то, что состав и структурно-семантические особенности религиозной терминологии гагаузского языка отражают духовную культуру гагаузского народа, языковую личность и пути формирования религиозной лексики.

Также в статье указан вклад просветителя М. Чакыра в развитие и перевод христианской литературы на гагаузский язык.

Ключевые слова: гагаузский язык, молитвенник, классификация, религиозная лексика, религиозный текст

Статья надійшла 26.10.2017